

Ю. І. Глизь

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
відділ історії України ХІХ — початку ХХ ст.,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), johnnyyura89@gmail.com

“ОСОБЛИВА ДУМКА” ГЛАСНИХ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ У ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1871–1914)

У статті досліджуються причини запровадження верховною владою нового управлінського механізму — “особливої думки”. Детально розглядається законодавча процедура її оформлення та розгляду. Встановлюється чи скористалися і як гласні Київської міської думи цим правом. Простежено чисельність “особливих думок”, їхню тематику і як вони впливали на діяльність думи. Для виконання поставлених завдань ми використали відомче видання “Известия Киевской городской думы”, опубліковані та рукописні варіанти протоколів Київської міської думи. Встановлено, що якщо “особлива думка” вказувала на незаконність постанови думи, остання мала клопотатися про відміну власного незаконного рішення і просити Сенат про перегляд питання заново. Виявлено, що активність гласних до 1892 р. була замалою і більшість їхніх “думок” стосувалися земельних питань. Положення 1892 р. позитивно вплинуло на число гласних з вищою освітою, яких стало на третину більше. Це посприяло зростанню кількості “особливих думок”, а також на їхнього різноманіття. Крім земельних, вони торкалися модернізаційних та фінансових питань. Політизація ситуації в державі привела до появи на початку ХХ ст. групових ініціатив гласних, які набували опозиційних рис. Однією з причин цього було підсилення адміністративного тиску, адже міський голова та члени управи стали державними службовцями й, на думку гласних, відстоювали інтереси верховної влади, а не містян.

Ключові слова: Київська міська дума, самоврядування, міські положення 1870 і 1892 рр., “особлива думка”, гласні, міський голова.

Yu. I. Hlyz

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),
Department of the History of Ukraine XIX —
early XX century, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), johnnyyura89@gmail.com

“SPECIAL THOUGHT” GLASNYH OF KYIV CITY DUMA IN ITS ACTIVITY (1871–1914)

Abstract

The article investigated the reasons for the introduction by the supreme power of a new management mechanism — “special thought”. In detail considered the legislative procedure for its registration and consideration. Installed, were used and how this right by glasnyh (deputies) of the Kyiv City Duma. The number of “special thoughts”, their topics and how they influenced the activity of the thought were traced. To accomplish our tasks, we used the departmental edition Izvestia of the Kyiv City Duma, published and manuscript variants of the protocols of the Kyiv City Duma. It was established that if “special opinion” pointed to the illegality of the ruling of the Duma, the latter had to petition for the abolition of his own illegal decision and ask the Senate to revise the issue again. It was found that the activity of the glasnyh (deputies) up to 1892 was not enough and most of their “thoughts” concerned land issues. City regulation 1892 positively influenced the number of glasny (deputies) with higher education, which became one third more. This contributed to the growth of the number of “opinions”, as well as their diversity. In addition to land, they touched on modernization and financial issues. Politicization of the situation in the country led to the appearance in the early twentieth century. group glasnyh (deputies) initiatives that acquired oppositional features. One of the reasons for this was an increase in administrative pressure, as the mayor and members of the board became civil servants and, in the opinion of the glasnyh (deputies), defended the interests of the supreme authority, and not the citizens.

Keywords: *the Kyiv City Duma, self-government, City regulations 1870 and 1892, “special thoughts”, glasniy (deputies), city mayor.*

Із початком нового періоду в розвитку міст, що настав внаслідок “ліберальних реформ” Олександра II, суттєве значення набирає людський фактор. Він виступає, як рушій застарілих станових обмежень і як будівничий громадянського суспільства. Київ вступив у цей період із сформованим за Положенням 1870 р. органом міської влади, на який держава перекладала господарське забезпечення та розбудову нової інфраструктури. До цього спонукало чисельне зростання містян, внаслідок соціальної мобільності після ліквідації кріпосного права, що стало прикметною ознакою того часу. Верховна влада Російської імперії частково відпустила суспільство у “вільне плавання” з тим, аби воно брало участь у керівництві містом і

відповідало за результати своєї діяльності. Місту не вистачало професійних управлінців, здатних адекватно боротися з епідеміями, поліпшувати благоустрій та вирішувати безліч назріваючих соціальних питань.

Завданням цієї статті полягає у з'ясуванні чому верховна влада запроваджувала такий управлінський механізм, як “особлива думка”, процедури її оформлення. А також чи скористалися і як гласні Київської міської думи цим правом? Врешті, чи впливали “особливі думки” на діяльність думи.

Київська дума почала діяльність за положенням 1870 р. у складі 72 гласних, серед яких більшість були купцями, чиновниками та професорами. У наступних каденціях й особливо на початку XX ст. переважали чиновники та професори, як правило, фахівці з різних галузей міського благоустрою та правники. Позитивною тенденцією ставало те, що гласних з вищою освітою щокаденції було все більше — вони становили не менше 1/3 складу думи. Строкатість соціального походження та освітнього рівню корпусу гласних, зумовлювало створення того, що зал засідань думи слугував своєрідним майданчиком для висловлення різних точок зору при обговореннях питань.

Сучасний дослідник історії розвитку міст Європи, Азії та Америки нового часу Рубл Блер звернув увагу, що важливим компонентом успіхів модернізаційних міст кінця XIX — початку XX ст. була плюралістична думка у діяльності муніципалітетів. Та гласні Київської міської думи можливо не досягли такого рівня плюралізму у міському управлінні, однак право на “особливу думку” спонукало їх активніше відстоювати свою позицію.

Тож, згідно з Положенням 1870 р. розгляд справ у думі вирішувався простою більшістю голосів. Якщо гласний або їх група все ж мали власну, “особливу думку” щодо прийнятого рішення, то вони могли її висловити і подати окремо, але не пізніше як на третій день після постанови думи. Записана “думка” прикріплювалася до протоколу, з якого робили копії, надсилали губернській адміністрації і вона фігурувала у присутствії як додаток, обов’язковий до розгляду.

“Особлива думка”, як і постанови думи, розглядалася на засіданні губернського по міським справам присутствієм. Губернатор, головуючи на засіданнях присутствія, вирішував її подальшу долю. Якщо вона вказувала на незаконність постанови думи, остання мала клопотатися про відміну власного незаконного рішення. В іншому випадку “думка” просто додавалася до протоколу засідання думи і не впливала на схвалення рішення присутствія (див. додаток 1).

Запроваджуючи право на “особливу думку” держава намагалася зламати споконвічну традицію, коли вона вимагала від суспільства лише виконувати її розпорядження та накази. До маніфесту Миколи II від 17 жовтня 1905 р. гласні проявляли пасивність у висловлюванні власних “думок”, після нього їх кількість суттєво зросла.

У період діяльності Київської думи до 1892 р. було зафіксовано 71 “особливу думку” (див. таблицю). У першу каденцію в них йшлося переважно про розпродажу земельних ділянок та незаконної чи недоцільної забудови центру міста. Як от, через дефіцит бюджету дума 1872 р. прийняла рішення продати землю навколо Університету св. Володимира для подальшої забудови. Це викликало масовий спротив гласних та появу “особливої думки” генерал-майора І. Я. Монахова та колишнього міського голови, купця Ф. І. Войтенка, через що це рішення було скасовано. Адаже дума змогла віднайти інші джерела наповнення міської скарбниці¹. Серед гласних активністю вирізнявся І. Я. Монахов, котрий висунув чотири “думки”. Його міркування долучалися до обговорення проекту залізнично-кінного шляху. В його вагомих коментарях йшлося про маршрут його прокладання та питань безпеки².

У той же час вирізнялися ініціативні пропозиції О. Я. Кониського, який захищав потреби киян в освіті та загальнодоступності продуктів харчування першої необхідності (хлібобулочної випічки)³. Інтереси міського бюджету він відстоював, коли гостро постало питання фінансування поліції. Вони вирішувалося у конфлікті між думою та губернатором. По розподілу коштів на 1881 р. виходило, що усіх прибутків (500 тис. руб.) не вистачало на обов’язкові державні витрати, левову частку яких займали видатки на розквартирування військ та поліцію. Тож О. Я. Кониський пропонував міському голові Г. А. Ейсману висунути губернатору ультиматум — поліція повністю переходить у відання Київській думі й усі витрати на неї покладаються на міський бюджет. В іншому випадку — витрати на поліцію дума припинить⁴. Однак, ця пропозиція Кониського була відхилена.

Ігнорування ініціатив О. Я. Кониського, який висловлював не лише свою позицію, а й громадівців, вплинула на його рішення не балотуватися на наступних виборах. Активність інших громадівців О. Ф. Кістяківського й В. Б. Антоновича, які брали участь у роботі комісії, також знизилася.

¹ Особое мнение гласного Киевской городской думы генерал-майора Монахова / Протокол № 14. — 1872. — С. 15–16; Гласного Войтенка. Особое мнение, 23 августа / Протокол № 14. — 1872. — С. 17–20.

² Особое мнение гласного Монахова о железно-конной дороге в Киеве / Протокол № 4. — 1872. — С. 130–133

³ Детальніше див.: *Глизь Ю. І.* Соціальна політика Київської міської думи (1871–1914) // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2017. — Вип. 26. — С. 34–52.

⁴ Протокол Киевской городской думы № 17. — 1880. — С. 355; Приложение к ст. 3 потока Киевской городской думы № 17. — 1880. — С. 385.

Кількість “особливих думок” у 1871–1892 рр.⁵

Рік	Кількість	Рік	Кількість
1871	6	1882	–
1872	7	1883	1
1873	2	1884	1
1874	2	1885	4
1875	–	1886	–
1876	1	1887	7
1877	–	1888	1
1878	1	1889	14
1879	3	1890	7
1880	–	1891	7
1881	1	1892	6
Разом		71	

Непересічним явищем у місті стало “безголів’я” думи в середині 1884 р., спричинене відмовою І. В. Толлі від повторного обрання в травні. У зв’язку з цією ситуацією дума прийняла рішення відкласти проведення виборів нового міського голови до вересня. Заступник голови К. К. Людевіх в “особливій думці” вказував на незаконність цієї постанови. Адже згідно зі ст. 70, 82–83 Міського положення 1870 р., дума зобов’язана якомога швидше провести нові вибори і що він, як його заступник міг би лише у тому випадку виконувати його обов’язки, якби міський голова залишив би посаду в останній, а не перший рік своєї каденції⁶.

Важливою для розуміння взаємовідносин між міською владою, адміністрацією і військовим відомством, є “особлива думка” 1887 р. гласного інженера М. П. Добриніна. Вона стосувалася рішення 1876 р. Сенату не оподатковувати нерухомість, яка знаходилася у межах Київської фортеці та прилеглої території. Гласний вказував, що Печерська фортеця за законом Сенату від 14 січня 1886 р. не входить у межі Києва. Окружне інженерне управління у квітні–травні того ж року уточнило, що однойменна міська гімназія входить у межі фортеці. За роз’ясненнями Сенату, після виділення Печерська, як окремої адміністративної одиниці, яка не платила податків у міський

⁵ Таблицю складено автором.

⁶ Особое мнение // Известия Киевской городской думы. — 1884. — № 6. — С. 166–168.

бюджет, Київська дума звільнялася від усіх витрат для благоустрою цієї території⁷ (див. додаток 2).

Київське міське управління наполегливо вимагало повернути місту землі, раніше відібраних у нього для потреб фортеці. Адже вони “використовувалися не для воєнних потреб, а для отримання вигоди” — для цього землі здавалося в оренду за значні кошти. І справді 1320 дес. землі були зайняті під Київську фортецю і еспланаду, з яких 830 дес. 1365 кв. саж. перебували були під іншими фортечними спорудами й приміщеннями військового відомства, з яких більше половини — “пустопорожні” землі. Біля 300 дес. воно здавало в оренду чотири роки починаючи з 1883 р.⁸

Траплялися і конфліктні ситуації у думі, через що між гласними колезьким радником М. І. Яроцьким та учителем Є. М. Екстером тривав семирічний (1887–1894 рр.) конфлікт, яка вилився у велику кількість скарг один на одного. Усі ці взаємні образи довели міського голову С. М. Сольський до того, що він заздалегідь попереджуючи чергову перепалку, відібрав право виступу в М. І. Яроцького, на що той подав “особливу думку” на незаконність заборони по відношенню до себе⁹.

Серед багатьох особливих думок, які часто несли забарвлення особистого інтересу, як от прокладення каналізації чи нового тротуару біля садиби гласного, були і вартісні. Виділимо ініціативу гласного статського радника П. І. Юскевич-Красковського, котрий вважав, що для ефективної роботи думи краще обрати шостого члена управи, аніж підвищити жалування міському голові, секретарю та уже діючим п’яти членам управи¹⁰ (див. додаток 3).

Серед гласних вирізнявся регулярністю і настирністю подачі “думок” старожил думи (був гласним 7 каденцій з 10), інженер М. П. Добринін. Після програшу виборів ним міського голови 1887 р. С. М. Сольському¹¹ вони набули характеру особистої образи. Дійшло до того, що інженер був тимчасово позбавлений права виступати на засіданнях думи¹².

Часто причиною подачі “особливих думок” було те, що через низьку відвідуваність засідань гласними, виникали так звані “партії”, які лобювали

⁷ Особое мнение гласного думы М. П. Добрынина // Известия Киевской городской думы. — 1887. — № 2. — С. 11–14.

⁸ Яковлев А. И. Право города на земли, занятие сооружениями бывшей Киевской крепости и её эспланадою // Киевские городские известия. — 1916. — № 5/6. — С. 13–38.

⁹ Ярон С. Г. Киев в восьмидесятых годах. Воспоминания старожила. — К.: Тип. “Акционерного общества Пётр Барский в Киеве”, 1910. — С. 76.

¹⁰ Отдельное мнение гласного думы П. Юскевич-Красковського // Известия Киевской городской думы. — 1897. — № 12. — С. 39–41.

¹¹ Известия Киевской городской думы. — 1887. — № 28. — С. 208.

¹² Ярон С. Г. Указ. соч. — С. 91.

потрібні їм рішення. Відповідно, прогульники наступного разу оскаржували попередні неправомірні постанови думи і подавали власні “особливі думки”¹³.

Частина гласних не переймалися потребами міста, а намагалася використати недосконалість закону для самозбагачення, за безцінь скуповували міську власність, землю, ліси, нерухомість. Гласні чотирьох скликань думи купець Я. М. Бернер і Т. В. Кибальчич, задешево придбали міську землю для того, щоб потім продати під будівництво згодом якомога дорожче¹⁴. Як сказав секретар думи Демочані про таких гласних, служіння місту потребувало не лише “... известного умственного развития”, а й моральних якостей¹⁵.

За п’ять каденцій гласні Київської міської думи розглянули чимало питань. Іноді на одне засідання їх виносилося до 30 і більше, а тому під кінець робочого часу гласні розходилися й важливі проблеми не могли вирішуватися через недостатність голосу (менше 1/3 числа гласних). У цей період головними завданнями міського управління були заощення та освітлення вулиць, розширення водогінної, проектування каналізаційної та кінно-залізничної мереж, а також боротьба з антисанітарією. Ефективній роботі думи заважали несвоєчасні та неточні доповіді підготовчих комісій управи, лобіювання власних інтересів гласних та міських голів, які часто використовували службове становище у власних інтересах. Нерідко на засіданнях думи міський голова самочинно не дозволяв висловитися гласним або ж не вносив їхні думки на загальне обговорення. Такі випадки ввійшли у норму, тому гласний М. І. Чоколов 1888 р. в окремій заяві висловив міркування з приводу такої ситуації. Він пропонував, щоб найважливіші питання порядку денного перед засіданнями думи обговорювалися на шпальтах газет. Відомче видання міського управління “Известия Киевской городской думы” не знайомило гласних з роботою думи. Тому Чоколов пропонував, щоб основний зміст “Известия” публікувався у редакції популярних міських газет. Куди цікавішою була його ідея забезпечити гласних на засіданнях маніпуляторами з електричними зарядами “+” і “-”, аби під час обговорення чи голосування кожен міг оперативно висловити свою позицію. Відтак “кожен гласний віддавав би голос лише згідно зі своїм внутрішнім переконанням”¹⁶.

¹³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України), ф. 442, оп. 560, спр. 150, ч. 1, арк. 193 зв.–194.

¹⁴ Ярон С. Г. Указ. соч. — С. 80, 83, 85.

¹⁵ ЦДАК України, ф. 442, оп. 560, спр. 150, ч. 1, арк. 102 зв.–103.

¹⁶ Заявление в Киевскую городскую думу гласного Н. И. Чоколова // Известия Киевской городской думы. — 1888. — № 10. — С. 411–413.

Оскільки Положенням 1892 р. значно розширювалися повноваження адміністрації, адже губернатор отримав право призупинити виконання постанов міської думи навіть у тому випадку, якщо він побачить у цих рішеннях лише на його думку “невідповідність загальним державним потребам”¹⁷. Відтепер міський голова подавав на розгляд губернатору свої пояснення до “особливих думок”. Він їх коментував тоді, коли цього вимагали ініціативи гласних. Очевидно, що їхні ініціативи могли вплинути на проведення в життя рішень, схвалених більшістю думи. Лише при сприятливих умовах “особливі думки” могли вплинути на рішення думи. Скоріше за все, саме це мав на увазі публіцист Г. І. Шрейдера, коли говорив юридичну правомірність “думок”. Він же й наголосив, що гласні не могли оскаржувати навіть незаконні постанови думи, як от виділення міських коштів на роз’їзди чинів поліції чи військові витрати¹⁸.

Утримання державних установ, поліції, а також витрати та розквартирування військ йшли першим рядком кошторису. Губернатор найперше відповідав перед верховною владою за їх забезпечення. Серед названих, на поліцію видатки були найвагомішими, тоді як вона підпорядковувалася губернській адміністрації і виконувала загальнодержавні функції. З перших днів своєї діяльності дума відчувала тиск адміністрації, яка вимагала щорічно виділяти на поліцію не менше 70 тис. руб.¹⁹ Тож обов’язкові витрати становили майже третину міського бюджету, що затримувало виконання благоустрою Києва. Саме про це зазначав голова мостової комісії М. П. Картавцев при формуванні бюджету на 1901 р. Адже коштів вже не вистачало ні на брукування нових вулиць, ні на утримання вже існуючих²⁰ (див. додаток 4).

“Особлива думка” С. Г. Дитинковського 1899 р. зіграла позитивну роль у збереженні “Известия Киевской городской думы”. Адже дума прийняла рішення розформувати відомче видання й замінити його на газету “Ведомости Киевского городского управления”, передбачаючи видавати його тричі на тиждень. Гласний доводив, що публікація у них лише списку питань та рішенням по ним без викладення дискусій, звітів та особливих думок “не

¹⁷ Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 3. — Т. 12. — С. 445.

¹⁸ Шрейдер Г. И. Наше городское общественное управление. Этюды, очерки и заметки. — М.: Паровая скоропечатня “Восток”, 1902. — Т. 1. — С. 302.

¹⁹ Протоколы Киевской городской думы. — К.: Унив. тип., 1873. — № 20. — С. 350–351.

²⁰ Особое мнение гласного М. П. Картавцева по п. 7 смете расходов на 1901 г. журнал собрания Киевской городской думы 23–29 ноября 1900 г. № 26 // Известия Киевской городской думы. — 1900. — № 11. — С. 35–37.

мали б тієї ваги та не несли усієї інформації для об'єктивного аналізу та зважених висновків»²¹.

На початку XX ст. дебати у думі ставали все гострішими. Дискусії точилися між партіями так званих “прогресистів” і “націоналістів”. У передвиборчій агітації відзначалися “проценкісти” (група колишнього голови думи В. М. Проценка), “прогресисти” (очолювані головою думи І. М. Дьяковим) та “добрининці” (гласного М. П. Добриніна). Це все вплинуло на кількість “особливих думок” — якщо до 1900 р. у середньому щороку їх подавалося 4–5, то після 1900 р. — більше 10.

Професор Київського університету гласний О. О. Ейхельман майже кожного засідання подавав “особливі думки” по більшості постанов думи. Його, як юриста, не влаштовувало недотримання законності при їх схваленні. Іноді гласний надсилав свої особливі думки навіть в порушення існуючих правил, чим викликав відповідні скарги міського голови до київського губернатора: “Я маю честь довести до вашого відома, що безпосередня подача “особливої думки” гласного губернському начальству з вручення мені копії лише після подачі, не відповідає законним вимогам”²² (лист від 10 квітня 1901 р.). Втім, “особливі думки” гласного О. О. Ейхельмана, як і його колег, не завжди критикували міського голови. Висловлювалися і досить виважені судження з найрізноманітніших питань муніципальної діяльності — від зведення у Києві міського театру до будівництва міської скотобійні²³.

“Особлива думка” П. Н. Ясногурського у травні 1904 р. засвідчила внутрішню кризу в думі, коли міський голова змушений був закрити засідання через порушення порядку гласними, зокрема опозиційною групою²⁴. Саме тому напередодні чергових виборів 1906 р. у думу, чорносотенці на чолі з Ясногурським проводили активну кампанію, аби потрапити до думи²⁵.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. у міській думі поглиблюються конфлікти гласних — між собою, а також з міським головою. Цей факт, очевидно, пов'язаний як із загальним зростанням напруженості у внутріш-

²¹ Особое мнение по статье 21 заседания думы от 4, 5 и 8 февраля 1899 года // Известия Киевской городской думы. — 1899. — № 2. — С. 25–29.

²² Державний архів м. Києва (Держархів м. Києва), ф. 163, оп. 8, спр. 9, арк. 123.

²³ Особое мнение гласного думы О. О. Ейхельмана // Известия Киевской городской думы. — 1899. — № 4. — С. 23–25; Особое мнение гласного думы О. О. Ейхельмана // Там же. — 1900. — № 1. — С. 59–61.

²⁴ Особое мнение гласного думы Ясногурского по 11 ст. журнала // Известия Киевской городской думы. — 1904. — № 4. — С. 57–59.

²⁵ Громадська думка. — 1906. — № 132, 144. — С. 3. Доречі, Ясногурський з 1905 р. брав активну участь у “Союзі рускаго народа” — правомонархічній православно-консервативній громадсько-політичній організації, що діяла в Російській імперії в 1905–1907 рр. Ініціатива її створення належала петербуржцям лікарю О. І. Дубровіну, художнику А. А. Майнову та ігумену Арсенію.

ньоуполітичному житті країни, так і зі зміною правового статусу міських голів — посиленням їх ролі. На думку петербурзького історика В. А. Нардової, верховна влада бачила в цьому засіб боротьби з проявами опозиційності дум²⁶. Саме тоді міські голови часто стали не просто затверджувати виборних осіб, а призначатися верховною владою.

За головування В. М. Проценка в 1902–1906 рр. набула практика надсилення губернатору “особливих думок” гласних з його коментарями. Вони були наповнені “возражениями” чи “разьяснениями”, чого за попереднім положенням не спостерігалось.

Варто звернути увагу, що дума не мала коштів для модернізації Києва, а тому змушена була співпрацювати з концесіонерами. Найвагоміший вклад зробив А. Є. Струве, котрий своїми активними діями схилив на свою сторону старомодних думців (хоча інженер М. П. Добринін доводив, що проект Струве “химера, которая может иметь место только на столиках, как игрушка”²⁷) і завдяки ньому у Києві вперше у Східній Європі 1892 р. рушив електричний трамвай, що стало вісником нового етапу розвитку міста. Тож, спрямовувати гласних Київської думи на прагматичні, корисні для міста рішення спонукали такі підприємці, як А. Є. Струве, пам’ять про вклад якого у модернізацію Києва досі не увіковічена.

Гласні намагалися відстоювати інтереси киян у таких питаннях, як забезпечення міським транспортом, прокладання нових ліній для Товариства київської міської залізниці (ТКМЗ) у 1898 р. Київська дума, попри рішення губернатора, прийняли анти міську постанову дозволити ТКМЗ прокласти прибуткові для нього лінії — другу Олександрійську лінію та лінії від Триумфальних воріт до Політехнічного інституту. Водночас дума не вирішила питання прокладання зручних для міського населення ліній, а саме від Подолу до Старого міста і до міського лісу²⁸.

У перше десятиліття ХХ ст. як ніколи актуалізувалася проблема з житлом для робочих. Наплив до Києва робочого люду спричинив зростання антисанітарії. Вона призвела до смертності, яка трималася на рівні 25 осіб на 1 тис. жителів (для порівняння у Берліні і Копенгагені по 14–15 осіб). Тож міське управління в особі обраних киянами гласних мало вирішити це питання як і з гігієнічної безпеки, так і з моральних принципів. Адже гласні думи “мали звернути увагу на житло бідняка, якщо не з гуманних міркувань,

²⁶ Нардова В. А. Городское самоуправление в России в 60-х — начале 90-х годов XIX в. Правительственная политика. — Ленинград: Наука, 1984. — С. 134.

²⁷ Ярон С. Г. Указ. соч. — С. 88.

²⁸ Особое мнение по статье 8 протокола заседание Киевской городской думы от 29 октября 1898 года // Известия Киевской городской думы. — 1898. — № 10. — С. 49–51.

то хоча б з просвітницького егоїзму”²⁹. Київська дума лише 1908 р. дійшла хоч якоїсь згоди з товариствами робочих щодо укладання орендної угоди на відведення міських земель для зведення помешкань.

Аби привернути більше уваги, гласні подавали колективні звернення, які можна виокремити в окремий вид “особливої думки”. Вони виступали за переоцінку міської землі, аби дума не продавала її задешево — замість 42 тис. руб. за 69 ділянок землі дума в такому випадку могла б виручити 147 тис. руб.³⁰

У 1905 р. гласні висловили 15 “особливих думок”, а найактивнішими були П. І. Юскевич-Красковський та П. Н. Ясногурський, котрі мали їх по три. Серед інших виділимо “думку” П. В. Голубятникова, котрий звернув увагу міського управління на самовільне приєднання домовласників до каналізаційної мережі. Прецедентом для цього стало прохання колишнього гласного Ф. Л. Фальберга під’єднати його будинки на Львівській вулиці та Кудрявському провулку. Київська дума видала дозвіл, чим, хоча, як вважав П. В. Голубятников “самоуправство со стороны жителей города настоятельно необходимо прекратить во избежание переагрузки существующей канализации” і тут же вказував на те, що зупинити порушників “без содействия полиции неосуществимо” і просив губернатора видати відповідне рішення³¹.

“Особлива думка” О. О. Ейхельмана навпаки, стосувалася протиправних дій міського керівництва. Зокрема, гласний звинувачував міського голову В. М. Проценка у грубому порушенні закону: “дело доходило до того, что не подтвержденная гласными “приписка” потребованная городским головою и прочитанная в заседании думы, была затем в самом протоколе изменена в смысле более инкриминирующем, а особое мнение на эту неправильность с уличением ее преступного характера, по распоряжению городского головы не была допущена к напечатанию в думских известиях, как часть журнала думы, что составляло новое нарушение, на деле имевшее место быть”³². Тож цей факт дає нам змогу говорити про використання міським головою службового становища та недостовірності наданої інформації громадськості. Адже “Известия Киевской городской думы” було відомчим загальнодоступним виданням. Неопубліковані “думки” можна знайти лише за оригіналами протоколів засідань думи, як це було зроблено нами за 1905 р. Саме там

²⁹ Доклад Киевской городской управы по ходатайству служащих в различных заводах и предприятиях о наделении их городской землей для постройки жилищ // Известия Киевской городской думы. — 1908. — № 4. — С. 2, 11. Цитата французького політичного діяча, президента Франції 1920–1924 рр. Александра Мільєрана.

³⁰ Особое мнение по статье 13 протокола заседание думы от 30–31 октября 1897 года // Известия Киевской городской думы. — 1897. — № 10. — С. 54–57.

³¹ Держархів м. Києва, ф. 163, оп. 8, спр. 11, арк. 361–361 зв.

³² Там само, арк. 471–473.

публікувалися усі, без винятку ініціативи гласних, бо в “Известия” проходили лише вартісні та які схвалювала губернська адміністрація.

У після революційний період кількість “особливих думок” збільшилася: 1908 р. їх було зафіксовано 16, 1909 р. — 9, 1910 р. — 14, 1911 р. — лише одна, 1912 р. — 6, 1913 р. — 9 і 1914 р. зафіксовано 14 “особливих думок”. Найактивнішими у поданні “особливих думок” були все той же колезький асесор М. П. Добринін — за ці роки на його рахунок їх понад 32, а також полковник П. В. Голуб’ятников (9) та учитель Є. М. Екстер (7).

Ініціативи Добриніна та Голуб’ятникова об’єднувало те, що вони в них йшлося про взаємовідносини із концесіонерними товариствами ТКМЗ і водогону, а саме щодо ігнорування ними інтересів міста. “Особливі думки” Добриніна виділялися кількістю, адже половина з них стосувалася незаконних постанов думи. Решта стосувалася тих питань, які або не були попередньо внесені у порядок денний, як того вимагало Положення 1892 р. чи вибори якогось члена комісії відбулися відкритим балотуванням, замість закритого і т. п. М. П. Добринін був соціально активним гласним і регулярно вносив “особливі думки” з приводу прокладення якісніших мостових, зливів на центральних вулицях. Він наполягав на непоступливості перед Воєнним відомством, яке вимагало зменшити їм тариф на 100 відер з 10 до 5 коп.³³

Ставилися й інші нагальні питання. Наприклад, журналіст, гласний М. Т. Волинський актуалізував думку про необхідність переоцінки нерухомості в 1909 р. для збільшення надходжень до бюджету. Стало очевидним, що частина гласних підпорядковувалися власникам нерухомості, що й було проявом корупції і хабарництва. Ще перший склад Київської думи породив таке явище як використання службового становища членами оціночної комісії, які “забували” оцінити сотні будинків (див. додаток 5). На початку ХХ ст. ця проблема настільки поширилася, що стала на порядку денному Першого всеросійського з’їзду діячів з міського благоустрою в Одесі, де знаний фахівець з економічних питань В. М. Твердохлебов зазначав, що старі будинки оцінювалися в десять разів дешевше нових, умоглядно³⁴.

1913 р. М. П. Добринін двічі за рік піднімав питання розтрати міського бюджету управою. Зокрема, він наголошував, що “более разоряющего город Городского общественного управления, как нынешнее, в Киеве ещё никогда не бывало”, доводячи це тим, що в період діяльності економного складу думи 1903–1906 рр. витрати не перевищували 3 млн 125 тис. руб, тоді як

³³ Особое мнение гласного Н. П. Добрынина // Известия Киевской городской думы. — 1910. — № 9. — С. 64–66.

³⁴ *Твердохлебов В. Н.* Городское обслуживание и оценка недвижимых имуществ: (закон от 6 июня и городской оценочный сбор): доклад Первому всероссийскому съезду деятелей и специалистов по городскому благоустройству в Одессе 1910 г. — Одесса, 1911. — С. 7.

1912 р. вони склали 4 млн 418 тис., 1913 р. — 4 млн 727 тис., а на 1914 р. було закладено в бюджет витрат на 5 млн 644 тис. руб., що на 83% більше показника 1906 р.³⁵ Іншого разу гласний вже окреслив загальну картину, в якій звинуватив управу у незаконних розтратах 1 млн 627 тис. 17 руб. та закликав губернатора притягнути до відповідальності управу (див. додаток 6). Тож, можемо констатувати явний ухил до фінансової теми в “особливих думках” інженера М. П. Добриніна — починаючи від суми викупу ТКМЗ та Водогінного товариства. Крім нього досить активним був і гласний Є. М. Екстер, котрий наголошував, що дума у воєнний час не може собі дозволити зайве платити 20 тис. руб. повіреному для ведення переговорів з ТКМЗ, бо управа мала цілий юридичний відділ³⁶.

Риторика “особливих думок” у різний час мала різні відтінки. У період 1871–1892 рр. вони стосувалися більше земельних питань, що співпало з часом розкрадання та захоплення міської землі і було спричинено невпорядкованістю діяльності управи. Менше уваги гласних привертала модернізація міста, адже запуск першої лінії ТКМЗ датується аж 1892 р., так само як і прокладення каналізації та початку ери електричного освітлення. Тож, можемо констатувати звуженість поглядів гласних Київської міської думи, що було спричинено недосвідченістю, а в деяких бажанням використати службове становище для власного збагачення.

Реформа міського управління 1892 р. дала думі кадрове оновлення та жорсткіший адміністративний контроль, що вилилося у більш прагматичніші “думки”. Однак існувала й інша сторона — частішали “думки особистого характеру” поміж гласних, а також з міським головою, який з кінця XIX ст. вперше почав відповідати на “особливі думки” гласних. Можливо це було пов’язано і з його новою роллю ставленика губернської адміністрації й таким чином у відповідях він представляв інтереси не стільки міста, скільки верховної влади.

Дума мала стати плацдармом міського діалогу різних, вже сформованих політичних сил. Однак підпілля громадівців через Емський указ, загрозу звільнення з роботи, заслання, неможливість вільно друкуватися, стримувало розвиток плюралізму, як рушія нових прогресивних ідей. Також громадянська позиція київських гласних була обмежена браком коштів та жорстким контролем преси і думки громадськості.

³⁵ Особое мнение гласного Н. П. Добрынина // Известия Киевской городской думы. — 1913. — № 11/12. — С. 122–123.

³⁶ Его превосходительству господину Киевскому губернатору гласного Киевской городской думы Е. Н. Экстера по ст. 44 журнала думы от 2 сентября 1914 года особое мнение // Известия Киевской городской думы. — 1914. — № 9. — С. 33–34; Его превосходительству господину Киевскому городскому голове гласного Киевской городской думы Е. Н. Экстера по ст. 1 журнала думы от 7–9 октября 1914 года особое мнение // Известия Киевской городской думы. — 1914. — № 10. — С. 9.

Все ж, досвід самоврядування попередників є позитивним, адже по результатах їхньої роботи. Київ змінився — місто стало європейським, модернізованим. Воно скопіювало усі основні напрями розвитку індустріального міста але не змогло перейняти демократичні засади для суспільства. Отже, плюралізм був далеко не європейським, ініціатива деяка але все ж була. Стримана самодержавною бюрократією дума за 44 роки діяльності змушена була багато коштів витратити на військові потреби імперії та русифікацію Києва.

ДОДАТКИ

Додаток 1

1879 р., 17 жовтня. Процедура розгляду “особливої думки” у губернському по міських справам присутствію

Если в особом мнении, поданном членом губернского присутствия для приобщения к постановлению последнего, губернатор усмотрит обстоятельства, не бывшие в виду присутствия при составлении означенного постановления, то губернатор вправе передать в присутствие это особое мнение не только для приобщения к постановлению, но и для рассмотрения по существу. Присутствие же, убедясь из обстоятельств, изложенных в особом мнении, о незаконности постановления городской думы и необходимости, вследствие сего, отмены собственного постановления, обязано сделать о сем постановление и, не приводя его в исполнение, испросить у Правительственного Сената разрешение, как на отмену своего постановления, так и на пересмотр дела, по которому состоялось это постановление. (Решения Сената 17 октября 1879, № 7846).

Опубл.: Городовое положение со всеми относящимися к нему узаконениями, судебными и правительственными разъяснениями / Составитель Мыш М. И. — СПб.: Тип. Н. А. Лебедева, 1888. — С. 341.

Додаток 2

1887 р., 15 січня. “Особлива думка” гласного М. П. Добриніна про незаконність виділення міських коштів для Печерської гімназії

В заседании думы 19 сентября 1883 года, был решен вопрос о выдаче городом Киевом пособия государственному казначейству в размере 6010 руб., при чём в это время место, где предполагалось построить гимназию, находилось в черте городского населения, платящего налоги в пользу города. Между тем правительствующий Сенат, соглашаясь с заключением Военного Совета, разделяемым военным министром о том, что недвижимые иму-

щества, казенные и частные, находящаяся в черте крепостной, не могут считаться городскими, подлежащими оценочному в пользу города сбору по ст. 2676 т. II ч. I свод. зав. над. 1876 года и находя вместе с тем, что по отношению к этим имуществам города должны быть освобождены и от обязанностей, возложенных на них ст. 2086 того же закона, указом от 16 мая 1884 года за № 7026, определил: признать Киевскую крепость отдельно от города населенною местностью и за тем, устранив право города на взимание сборов с недвижимых имуществ в крепости, освободить его и от всех в пользу крепости расходов.

Вследствие же встреченного затруднения в исполнении означенного указа Сената при назначении границ, определяющих район крепости и по представлению об этом киевского губернатора, Правительствующий Сенат новым законом от 15 января 1886 года за № 459 разъяснил, что территорию Киевской крепости составляют Киево-Печерская цитадель, Васильковское и Госпитальное укрепления и Лысогорский форт с эспланадою перед ними на 130 саж. Далее, вследствие запроса Киевского городского управления, какие казенные и частные недвижимые имущества находятся в черте крепости, Окружное инженерное управление при отзывах своих от 21 апреля к 28 мая 1886 года за №№ 1370 и 750, прислало список таковых недвижимых имуществ, в числе которых показана и V Печерская гимназия. А так как город освобожден Сенатом от обязанностей возложенных на него 2086 статей т. II ч. I свод. зак. изд. 1876 года, в пункте же 4 этой статьи сказано: “На городские средства обязательно относится производство разным учреждениям, установлениям и ведомствам пособий на содержание учебных благотворительных и иных общепользных заведений, на основании особых, утвержденных законодательным порядком постановлений, и производство Государственному Казначейству пособий занесенных в Государственную роспись” то, следовательно, город освобожден Сенатом и от пособия государственному казначейству на содержание Печерской гимназии.

Независимо от этого, место для V Печерской гимназии выбрано на столько отдаленное, что для наиболее населенной части Липок удобнее посылать детей и одну из гимназий, находящихся на Бибикивском бульваре, чем в Печерскую. Так что Печерская гимназия служит исключительно для населения Печерска, состоящего главным образом из военных, имеющих временное пребывание в Киеве, для иногородних жителей и небольшого числа городских жителей. С отделением же от Печерска, согласно указа, целой части в отдельную от Киева местность, не несущую никаких повинностей, число городских жителей, для которых гимназия приносит пользу, стало еще меньше. Кроме того, так как при приеме детей в Печерскую гимназию не даётся никакого преимущества для коренного населения перед пришлым, то гимназия может быть будет приносить большую пользу жителям: Черниговской, Полтавской, Волынской и Подольской губерниям, чем

городу Киеву. По этому в настоящее время, когда Правительствующий Сенат, в виду выделения части Печерска в отдельную от Киева населенную местность, не платящую никаких налогов в пользу города, признал необходимым освободить последний от всех расходов по содержанию упомянутой части Печерска и между прочим от пособия в 6010 руб. на содержание Печерской гимназии, едва ли было бы в интересах города навязывать эти 6010 руб. Государственному казначейству, тем более, что их пришлось бы отнять из бюджета, назначенного на начальные и ремесленные училища, в которых обучается преимущественно городское население. К тому же городское управление не имеет даже права производить упомянутого пожертвования без высочайшего соизволения, так как, согласно статье 140 городского положения, городские средства за удовлетворением обязательных расходов могут быть употребляемы, по усмотрению городской Думы, на всякие вообще предметы, относящиеся к пользам города и его обывателей и законом не противные; из циркуляра же Министра Внутренних Дел от 14 октября 1875 года за № 9958 следует, что расходы не подходящие под категорию предусмотренных 140 ст. город, положения, могут быть производимы только с Высочайшего соизволения. Вопрос о выдаче пособия гимназии, находящейся в отдельной от Киева населенной местности, не подходит под статью 140 Городового положения, так как в противном случае город Киев иметь бы право выдавать пособие на всякое учебное заведение, которое находится в другой губернии и в котором получают образование дети киевских жителей.

Подлинное подписал гласный Думы Н. П. Добрынин.

Опубл.: Особое мнение гласного думы Н. П. Добрынина // Известия Киевской городской думы. — 1887. — № 2. — С. 11–14.

Додаток 3

1887 р., 15 січня. “Особлива думка”, подана гласним П. І. Юскевич-Красковським київському губернатору про доцільність запровадження посади шостого члена управи

Я не могу согласиться с решением думы по 1-ой статье сметы расходов на 1898 г. (см. приглашение в думу на 18 день декабря 1897 года, доклад управы № 1). Увеличение содержания городскому голове, членам управы и секретарю думы при настоящем положении дела — бесцельно, будучи при этом законным правом не нашей, а будущей думы. Впрочем, городской голова не поднимал речи об увеличении своего содержания; это состоялось само собою. Значительные прибавки к содержанию членов управы и секретарю думы имели неизбежным следствием то, что городской голова, по закону взаимности, пред лицом всех оказался обиженным своим содер-

жанием в 6200 руб. Господа гласные видят на деле, как завалены работой г.г. члены управы, о чём они, ссылаясь один на другого, неоднократно заявляли в думе. Такое положение дел хорошо известно господам г. гласным. Надеяться, что члены управы лучше и успешнее будут работать, не имея возможности, нет оснований, великодушно сострадать им можно и должно, но без ущерба для кассы города. Прибавки берут из городской кассы 6200 руб., причем работа ничуть не изменится к лучшему в качестве и в количестве, т. е. ясно, понятно, что дело, успех дела в 6-м члене управы, а не в увеличении содержания. Если будет 6-й член управы, то ведение дел в управе будет упорядочено, значительно уменьшится количество работы господинов г. членов улучшится качество ее, доклады будут обстоятельнее, словом, на 4200 руб. выгоднее, полезнее, практичнее для дела иметь 6-го члена управы за 2 тыс. руб., чем бездельно увеличивать содержание многим лицам на 6200 руб. за то, с чем управиться хорошо они все равно не могут, не имеют возможности, что как им, так и всем нам хорошо известно. Едва-ли прилично и пристало думе нашего состава, почти окончившей свою деятельность, заключить ею техническим приемом вне юридических оснований, так как право будущих гласных назначить содержание своим служащим принадлежит не настоящему составу думы.

Вопрос об увеличении содержания известным лицам за понесенные труды падает сам собою, потому что лица изменяются и на место их являются другие. В первый раз в жизни мне пришлось встретиться с учреждением, которое щедро увеличивает содержание иным служащим на будущие труды, как-бы в кредит трудов и в зачет их по будущему времени. Такое неслыханное увеличение содержания за вероятные труды будущего желающий может найти в данном случае в заботах управы о будущем и в решении городской думы, стоящем вне фактических данных. Не считая возможным согласиться с решением думы, я высказываюсь за хлопоты о разрешении иметь 6-го члена управы и против бесцельного увеличения содержания, потому что суть дела не в увеличении содержания, а в 6-м члене управы, то есть в новом работнике. Мнение мое прошу приложить к протоколу думы декабря 18 дня 1897 года.

Гласный П. Юскевич-Красковский.

Декабря 19 дня 1897 года, Киев.

Р. С. При счете шаров, количество их было неодинаково: в одних ящиках 24, в других 25 шаров.

Опубл.: Отдельное мнение гласного думы П. Юскевич-Красковского // Известия Киевской городской думы. — 1897. — № 12. — С. 39–41.

Додаток 4

1900 р., 29 листопада. “Особлива думка” голови мостової комісії М. П. Картавцева про недоцільність скорочення обов’язкових, й водночас збільшення необов’язкових витрат

На основания Городового положения, расходы города разделяются: на обязательные, т. е. такие, которые город должен делать, и на необязательные, то есть такие, которые город может делать и не делать, сообразуясь с своими финансовыми средствами. Ежели финансы города находятся не в блестящем состоянии, как то, действительно, и есть в настоящее время, то сокращения расходом должно было бы коснуться расходов второй категории, а никак не первой. Смета расходов на 1901 год составлена как раз наоборот. Буду говорить собственно о мостовых, как председатель мостовой комиссии. Замощение и содержание в исправности существующих мостовых, есть расход обязательный.

В 1899 г. было на этот предмет отпущено 148,800 руб., в 1900 г. сокращено и отпущено всего 115 тыс. руб., а на 1901 г. цифра низошла до 100 тыс., на такую сумму не только делать новое замощение, но и содержать существующие мостовые в исправности, положительно невозможно. Пространство замощенных улиц и площадей возросло до 312,000 кв. саж. или 130 кв. верст. Дума постановила в будущем году никакого нового замощения не производить. Но как это сделать? Безусловно необходимо замостить Театральную площадь, Думскую площадь, расширить Большую Васильковскую улицу, часть Мало-Владимирской, которую заливают вода, и прочие. А сколько просьб жителей о замощении их улиц, просьб, иногда весьма основательных, сколько жалоб его превосходительству начальнику губернии, которые препровождаются к нам? Мы отписываемся, обещаем и ничего не исполняем! Уменьшена сумма и на содержание тротуаров с 3-х на 14 тысячи. Причина — денег нет.

Но еже ли денег нет, то зачем же вводить новые необязательные расходы, как например:

1) На улучшение помещений камер мировых судей и судебных следователей. Ведь решение Сената можно понимать так: есть лишние деньги, давайте, незаконного тут ничего нет.

2) На прием водопроводного съезда 3000 р. Чему научит нас этот съезд? Мы давно знаем, что вода у нас негодная, что крайне необходимо, или добыть артезианскую воду, или строить фильтр, что водопроводное общество ничего не делает. Причем тут съезд? Был такой съезд в Санкт-Петербурге, ездили наши представители, и ничего нам нового не привезли.

3) На открытие частных школ г-жи Конопатской-Плетневой 300 руб. Мы еще не знаем, какие это будут школы, а уже ассигновываем деньги. Город отвёл госпоже Кулицкой около 10-ти десятин на Верхней Соломенке

для устройства хозяйственно-учебной фермы и давал ей еще денежную субсидию. Обещала она очень много устроить там: садоводство, шелководство, пчеловодство, рыболовство, огородничество и прочее. Не устроила ровно ничего, а только дачу для себя. Уже второй год город возится с нею, как бы отнять назад землю, и ничего не может сделать. Хорошее частное учебное наведение будет существовать и без субсидии. Таких в г. Киеве много: Екатерининское реальное училище, женская гимназия Бейтоль, прогимназия Валькера и прочие.

4) На студенческую столовую 1000 руб., да еще с обязательством на шесть лет вносить по тысяче руб. Учреждение вредное. Поощрять того мы не должны. Прошлогодние события, кажется, достаточно уяснили нам, какое там бывает времяпровождение.

Можно было бы указать и на другие ненормальности росписи, но я скажу вообще, что необязательные расходы увеличены за счет обязательных, что противоречит прямому смыслу Городового положения. Почему имею честь покорнейше просить об исправлении сметы, прежде ее утверждения.

Гласный думы М. Картавцев.

Опубл.: Особое мнение гласного М. П. Картавцева по п. 7 смете расходов на 1901 г., журнал собрания Киевской городской думы 23–29 ноября 1900 г. № 26 // Известия Киевской городской думы. — 1900. — № 11. — С. 35–37.

Додаток 5

1908 р., 6 листопада. “Особлива думка” гласних М. Т. Волинського, О. М. Шефтеля та В. Д. Оргіс-Рутенбурга про необхідність переоцінки нерухомості в 1909 р.

Киевская дума в заседании своем 28 октября — 3 ноября текущего года постановила: на основании результатов закрытой баллотировки отклонить предложение гласных о производстве переоценки недвижимых имуществ в г. Киеве в 1909 году. Такое постановление думы является необоснованным, односторонним и выгодным только для крупных домовладельцев г. Киева. Для доказательства я приведу только пример: дом № 47 по Владимирской ул. оценен городской управой в 103.630 руб., а между тем он застрахован в Обществе взаимного страхования в 252.000 руб.

Я бы мог много привести таких примеров, но и этого одного достаточно, чтобы сказать, что, благодаря низкой оценке домов в центре, государственный налог и земский сбор при раскладке его управой между всеми домовладельцами, благодаря пониженной оценке домов в центре, падает своей тяжестью на окраинные недвижимые имущества в большем размере, чем следовало бы в действительности уплачивать домовладельцам окраин. Постановление думы от 28 октября — 3 ноября находится в прямом

противоречии с постановлением думы от 28 августа, когда дума одобрила доклад Финансовой комиссии по вопросу об изыскании источника для покрытия расходов в 52.500 руб. на уплату % и погашения займа в 1.000.000 руб. на улучшение мостовых и постановила покрыть этот расход путем привлечения к обложению оценочным сбором пустопорожних усадеб. Благодаря тому, что вопрос о генеральной переоценке отклонен, постановление думы о привлечении к обложению пустопорожних усадеб не может быть выполнено, так как Городовое положение не разрешает думе производить частичную переоценку, а привлечь к обложению пустопорожние усадьбы можно только путем перехода к обложению не по доходности, а по стоимости имущества. Таким образом, дума, отклонив предложение гласных о переоценке, лишилась источника для погашения займа в 1.000.000 руб. Правда, в резерве у города имеется 2% оценочного сбора, но эти 2%, на основании условий Высочайше разрешенного городу займа в 2,5 миллиона руб. на расширение канализации, являются источником для погашения этого займа.

Следовательно, для погашения миллионного займа на улучшение мостовых в центре дума, указав источник в августе месяце, в октябре его уничтожила, так что дума сама свергла базис для займа на улучшение мостовых. Если городу при таких условиях не будет разрешен заем, то этим население города Киева будет обязано благосклонному содействию гласных центральных участков, одной рукой подписывающих постановление думы о привлечении к обложению пустопорожних усадеб, а другой — отвергающих — переоценку недвижимых имущества. К этому добавляю, что в Киеве пустопорожних усадеб, необложенных оценочным сбором, свыше 600.

Подлинный подписали: гласные М. Т. Волынский, А. Н. Шефтель, В. Д. Оргис Рутенберг. Ноября 6 дня 1908 года.

Опубл.: Особенное мнение гласного М. Т. Волынского по поводу постановление городской думы от 28 октября — 3 ноября по вопросу переоценки недвижимых имущества в 1909 год // Известия Киевской городской думы. — 1908. — № 10. — С. 49–50.

Додаток 6
1913 р., 15 травня. “Особлива думка” гласного М. П. Добриніна
про розтрату управою 1,627,017 руб. та притягнення її
до кримінальної відповідальності

Хотя к 1 января в кассе Киевской городской управы не доставало 1.331.934 руб., незаконно, вопреки пункт. 1 приложения к ст. 140 прим. Городского положения, израсходованных управой, но она до сих пор за совершенное ею преступное деяние не привлечена к законной ответственности

по 341 ст. уложение о наказаниях и к ней не предъявлен иск о возврате в городскую кассу незаконно израсходованных денег.

Мало того, не смотря на то, что эта сумма до сих пор не пополнена, Киевская городская управа в заседании думы 16 сего мая вновь доложила по докладам под ст. 39 и 40 повестки, что она, вопреки п. 1 приложения к ст. 140 прим. Городовое положения, не имея средств, незаконно израсходовала по ст. 39 — 89,690 руб. и по ст. 40 — 31,946 руб., а дума, вместо того, чтобы сделать постановление управы к законной ответственности по 341 ст. уложение о наказаниях, о чем я в заседание сделал заявление, постановила по ст. 39 протокола, в случае задержки в разрешении займа, выдавать подрядчику Апштейну на уплату за работы по укладке канализационного коллектора удостоверения для учета их в банке с уплатой по учитываемым удостоверениям % за счет города, по ст. 40 протокола — на покрытие 31.945 руб. обратить свободные остатки по кредиту сметы 1913 г. по эксплуатации канализации. Ясно, что оба эти постановления думы вполне незаконны, т. к. по ст. 39 протокола нельзя покрывать расходы из того займа, который еще не разрешен и, неизвестно, будет ли разрешен, а по ст. 40 нельзя обращать свободные остатки годовой сметы на канализационные надобности, т. к. в начале года нельзя даже предвидеть, что могут быть остатки по смете, а опыт десятилетий показал, что по сметам в киевском городском и правлении никогда не бывает остатков, а только дефициты. Так что, не смотря и на это незаконное постановление думы, всё-таки факт относительно производства управы новых незаконных, вопреки п. 1 приложения к ст. 140 примечания Городского положения, расходов остается в наличности.

Но кроме того по ст. 43 повестки управа еще докладывает, что, вопреки вышеуказанной статьи Городского положения, она незаконно, не имея кредита, израсходовала 173.48 руб.; и хотя управа ссылается по поводу этого расхода на постановление думы от 28 февраля 1912 г., уполномочившего управу произвести этот расход, но такое постановление думы, состоявшееся вопреки указанного закона, конечно, как незаконное, не имело никакой силы и значения, и присутствие управы, состоящее из должностных лиц общественного управления, не имело права исполнять, как незаконное, постановление думы, отменяющее закон.

Так что в настоящее время в городской кассе всего недостает (1.381.034 р.+89.690 р.+31.945 р.+173.448 р.)=1.627.017 руб. и это такая громадная сумма, что преступное деяние управы не может более оставаться безнаказанным, так как, помимо правосудия, в этом случае существенно пострадают в интересы города. В виду изложенного, я прошу господина киевского губернатора о неотлагательном привлечении Киевской городской управы к законной ответственности по 341 ст. Уложение о наказаниях за израсходование 1.627.017 руб. вопреки точного указания закона и о предъявлении к ней в этой сумме в пользу города иска. Гласный Н. П. Добрынин.

Опубл.: Особое мнение гласного Н. П. Добрынина // Известия Киевской городской думы. — 1913. — № 5/6/7. — С. 65–66.

REFERENCES

1. Hlyz, Yu. I. (2017). Sotsialna polityka Kyivskoi miskoi dumy (1871–1914). *Problemy istorii Ukraïni XIX — počatku XX st. — Problems of the history of Ukraine of XIX — beginning XX cc.*, (26), 34–52. [in Ukrainian].
2. Nardova, V. A. (1984). *Horodskoe samoupravlenye v Rossyy v 60-kh — nachale 90-kh hodov XIX v. Pravytelstvennaia polytyka*. Leningrad: Nauka. [in Russian].
3. Shreider, H. Y. (1902). *Nashe horodskoe obshchestvennoe upravlenye. Etiudy, ocherky y zametky* (Vol. 1). Moscow. [in Russian].
4. Tverdokhlebov, V. N. (1911). *Horodskoe obsluzhyvanye y otsenka nedvyzhymykh ymushchestv: (zakon ot 6 yiunia y horodskoi otsenochnyi sbor): doklad Pervomu vseryiskomu syezdu deiatelei y spetsyalystov po horodskomu blahoustroistvu v Odessa 1910 h*. Odessa. [in Russian].
5. Yaron, S. H. (1910). *Kyev v vosmydesiatykh hodakh. Vospomynaniya*. Kyiv. [in Russian].